

УДК 821.161.2:82:34

ТРАДИЦІЙНЕ СЮЖЕТНО-ОБРАЗНЕ ЗАПОЗИЧЕННЯ В ХУДОЖНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ОПОВІДАННЯ ВАЛ. ШЕВЧУКА «САМСОН»

Горбач Н.В., Таран А.Д.

Запорізький національний університет

У статті досліджено специфіку авторської рецепції старозавітного сюжету про Самсона в оповіданні Вал. Шевчука «Самсон». У центрі уваги – притчове переосмислення письменником канонічного тексту, часткове запозичення біблійної фабули, зміна її семантичного наповнення, наявність паралелей із сучасністю. Наголошено, що при зовнішніх і внутрішніх зв'язках тексту оповідання з сюжетним інтерпретаційним каноном образу Самсона автор здійснив «українізацію» традиційного сюжетно-образного матеріалу. Таке використання біблійного міфологічного сюжету є свідченням його успішної перевірки на загальнолюдське звучання в певному національному контексті.

Ключові слова: образ, сюжет, запозичення, інтерпретація, біблійний сюжетно-образний матеріал, національний контекст.

Постановка проблеми. Образ Самсона – один із найулюбленіших серед сприйнятих світовим мистецтвом із Біблії. Подвиги героя старозавітної Книги суддів стали джерелом натхнення для художників П. Рубенса, Рембранта, А. ван Дейка, композиторів Г. Генделя, К. Сен-Санса, скульпторів Б. Растреллі, М. Козловського, С. Коненкова, режисерів А. Вайди, У. Торнтон та багатьох інших митців.

У літературі одним із перших до образу Самсона звернувся німецький драматург Г. Сакс у трагедії «Самсон» (1556). Найвизначніший твір наступного століття – драма Д. Мільтона «Самсон-борець», в якій традиційний образ героя став символом духовного протиборства людини злу, її особистісного начала. XVIII–XIX ст. поповнилися творами У. Блейка, М. Х. Луццато, М. Темпа, А. де Віньї. Рецептивний підхід у цих творах передбачав чітку орієнтацію на першоджерело з дотриманням не тільки «духу», але й «букви» Старого завіту.

Асоціативне, притчове переосмислення канонічного тексту, зміна його семантичного наповнення, наявність паралелей із сучасністю характеризують твори межі XIX–XX ст. (Леся Українка, І. Бунін, Л. Андрєєв, В. Жаботинський). Так, у поемі «Самсон» вітчизняної авторки при повному запозиченні традиційного сюжету відбулося зміщення мотиваційного наповнення дій персонажів і окреслився конфлікт переконань: Даліла – не біблійна блудниця, яка за плату зраджує чоловіка, а донька свого народу, за погибель якого і мститься. Але через те, що для Лесі Українки мета не виправдовує засоби і зрада не перестає бути зрадою, з яких би мотивів вона не чинилася, – фізична й моральна перевага у фіналі твору на боці Самсона.

Неоміфологізм XX ст. позначився й на характері опрацювання біблійного сюжетно-образного матеріалу: вільне поводження з оригіналом аж до переакцентації образів і «дописування» сюжетів, алюзивне залучення філософського, культурного, релігійного набуток інших народів, досвіду попередників тощо. У цьому зв'язку важливим бачиться звертання до рецепції старозавітного тексту в оповіданні Вал. Шевчука «Самсон».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема художнього засвоєння українськими письменниками, у тому числі й Вал. Шевчуком,

традиційних сюжетів, мотивів, образів біблійного походження неодноразово ставала об'єктом уваги літературознавців (В. Антофійчук, І. Бетко, М. Бородінова, С. Гальченко, Я. Грицков'ян, О. Дзюба, Л. Дрозд, Н. Левченко, А. Нямцу, І. Набитович, Г. Нога, М. Павлишин, Ю. Пелешенко, В. Сулима, Я. Хомич та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри це, оповідання «Самсон» ще потребує цілісного аналізу твору під заданим кутом зору, оскільки воно лише частково розглядалося в дослідженнях Н. Адамчук [1] і Н. Мартинюк [2].

Мета статті. Метою нашого дослідження є аналіз рецепції старозавітного тексту в оповіданні Вал. Шевчука «Самсон», визначення рис його націоналізації як залучення до вітчизняного культурного контексту.

Виклад основного матеріалу. Дослідники творчості Вал. Шевчука говорять про своєрідність творчої трансплантації письменником біблійної міфології в національний контекст і відзначають зв'язок зі сквородинівською традицією тлумачення Святого Письма. Сам автор так пояснював власне ревізування біблійного матеріалу: «старе християнство мало кілька поглядів на Біблію. Одні вважали, що Біблія – це є істина, тобто, все, що сказано Біблією, є мірилом правди. Якщо воно відповідає Біблії – значить воно істинне, якщо ні – то не істинне. В Україні з початку XVIII ст. з'являється інший погляд на Біблію. Скворода фактично завершив цей погляд. Він сказав, що зовнішній світ Біблії – це неправда, а Біблія має заховану внутрішню правду. Тобто, йшлося про символічне читання Біблії. Біблія не є істиною, але вона допомагає щось у цьому світі зрозуміти, щось у цьому світі пізнати, бо мислительні руди закладені в ній надзвичайно глибоко. Але істини, як такої, там немає, бо вона і є Бог. А Бог – це і непізнане. Таким чином, це той вогник, який далеко горить, до якого мусиш іти, до якого ти йдеш, якщо ти людина наповнена, і до якого ніколи не прийдеш» [3, с. 14].

Як наслідок – в оповіданні «Самсон» хоч і маємо зв'язок із біблійним міфом на зовнішньому і внутрішньому рівнях твору, проте фабула історії Самсона запозичується автором лише частково. Загалом різні види мистецтва в процесі інтерпретації образу Самсона сформували своєрідний

сюжетний канон, складовими якого стали пророкування чудесного народження Самсона, жертвопринесення Самсонового батька Маноя, перемога Самсона над левом, винищення Самсоном філістимлян, взаємини Самсона і Даліла, осліплення Самсона, його загибель. Натомість Вал. Шевчук обмежився залученням сцен боротьби Самсона з левом, його підступного осліплення та знищення ним кривдників.

Оповідання «Самсон», як і будь-який твір із традиційним сюжетно-образним запозиченням, розрахований на підготовленого читача, адже ім'я старозавітного судді зустрічається лише в назві твору, а головного персонажа оповідання звать Іваном (його ж коханою є не Даліла, а Мотря). «Українізація» біблійного матеріалу виявляється і в тому, що Іван, за словами Н. Адамчук, скоріше «виражає характерні риси українського національного характеру, дещо відмінні від тих, які відтворено в біблійній легенді», він «ближчий до велетнів з українського фольклору, аніж до біблійного Самсона» [1]. Саме в українських реаліях життя II пол. XVII ст. і розгортається дія твору. Соціально-історичними маркерами цієї доби є призначення місцевої адміністрації гетьманом (а не обрання, як раніше). Тому сотник сприймається як представник репресивного органу, яким стала царська адміністрація на Слобожанщині. Якщо біблійний Самсон – божий обранець на роль борця з поневолювачами-філістимлянами, то трагізм Івана полягає в тому, що він – жертва владної сваволі сотника, нікчемного честолюбця, і суспільства, яке не здатне пробачити інакшість, відмінність від загальної маси.

Вал. Шевчук відмовляється від численних гіперболізованих подвигів Івана-Самсона, підкреслюючи лише його зовнішню і внутрішню несхожість на інших, вищість і певну дивакуватість. Так, у творі не йдеться про взаємини Івана з людьми, зате наголошується його зв'язок зі світом природи: «До нього тяглося все, немов оживало: оживали навіть камінці, які траплялися по дорозі. Бачив, як простукують у їхніх темних тілах ледве видні серця і як п'ють вони дорожню куряву. Коли ж смуток зовсім обволікав його душу, роззирався, ніби гналися за ним безтілесні звірі. Набрехали на руках м'язи, і коли хто бачив його під таку хвилю, вражався – від нього віяло такою потугою, так розмаювалося волосся, що перехожий несвідомо ховався в канаві чи хлібі» [4, с. 593]. А таким постає він у сприйнятті сотника: «...на майдані з'явився велетень. Ішов стрімко й упевнено, довжелезне волосся віялося за ним, наче кінська грива, обличчя виставлено вперед, а очі не дивляться. Він пройшов повз канцелярію і пана сотника, ніби ніколи їх не існувало, й швидкий озлоб струснув пана сотника: відчув, що став у ту мить, коли проходить той чоловік, зовсім мізерний» [4, с. 592]. Довге волосся в Івана, як і в біблійного Самсона, стає характеристичною портретною деталлю, яка символізує силу героїв. Коли ж довірливий Іван іде услід сотнику в шинок, його волосся вже не розвіюється звично, що віщує скоріше упокорення героя.

Лев у творі українського письменника – це не лише результат слідування біблійному сюжету. Образ цього звіра, хоч і не властивого нашій фауні,

набуває популярності ще в добу Середньовіччя, а після прийняття християнства поширюється в геральдиці й літературі («Фізіолог», байки Г. Сквороди, героїчна й геральдична поезія). У системі українського бестіарію лев стає символом боротьби, мужності, сили. Така семантика цього образу й уможливила «перенесення» Вал. Шевчуком мотиву змагання з левом до свого твору.

У біблійній екзегетичі образ Самсона перегукується з давнім божеством сонця (довге волосся – символ сонячного проміння), а його ім'я тлумачиться як *сонячний* або *служитель бога сонця*. «Сонячними» характеристиками наділяється й образ Івана. Автор підкреслює особливу прихильність сонячного світила до Івана: «його з головою заливало сонце – завше дивувався йому: ставало в його очах велике, розмлене, немов хвилювалося» [4, с. 590]; «весь світ бачив у жовтому світлі, у тій болющій доброті» [4, с. 591]. Навіть обраниця чоловіка має «сонячне тіло» [4, с. 591]. Продовженням «сонячної» семантики міфу в оповіданні є різновид жовтого – золотий колір, що з давнини сприймався як застигле сонячне світло. Хоча «золотий» відтінок має предметне походження, та в оповіданні маємо справу лише з кольором, а не матеріалом: «золота смола», «золотий кінь», «золоті основи стовбури», «золотий лантух» (лев), «золоті бджоли», «золотий лев», «золоторунний лев» тощо. Загалом, за колористикою оповідання умовно можна поділити на три частини. У першій превалує золотий колір, у другій, як символ близької загрози, жорстокої розправи над Іваном, з'являється чорний («над ним погасло сонце, чорна ніч окутала зусібіч, чорні хмари спускалися на землю, чорний біль пронизував йому голову, виростали чорні квіти й пахли кров'ю» [4, с. 600]), у третій, як ознака одужання Івана, – жовтий («велетень почав пригадувати, який то жовтий колір. Колір тепла» [4, с. 607]).

Ознакою «націоналізації» біблійного міфу стало розгортання історії Івана в реаліях українського життя: зокрема, після осліплення його супроводжує хлопчик-поводир, а в репертуарі сироти-жебраків пісні, які за стилістикою нагадують сирітські елегії: «Біда ж мені на чужині, ... не так же тій сиротині, як бідній головонці, що не маю я з ким приязні, туги розлучити, тільки звик я безпрестанку на чужині жити. Ходжу, блуджу по юлоньці, тяженько зігхаю, що на чужині я, бідний, родини не маю» [4, с. 605]. Звертає на себе увагу закоріненість способу життя героя в обставини давньої хліборобської культури: «вставав удосвіта і брів на свою нивку. Жилля напиналося на шиї, довге волосся віялося за спиною, ноги впиралися у ріллю, як два стовпи, очі запалювалися вогнем – ходив отак, аж доки ставала земля пухкою. Потім сіяв і збирав жниво. Тер у жорнах і сам місив тісто. Сам варив собі борщі, часом ходив і до лісу половати дичину» [4, с. 600]; «у хаті ... ретельно підмазана долівка, піч помальована чудними квітами й тваринами, застелений обрусом стіл, а на ньому – хлібина й грудка солі» [4, с. 605].

Осліплений за наказом сотника Іван став жертвою змагання незалежної особистості з підступним, заздрисним суперником. Втрата волосся Іваном, як і його біблійним прототипом, є символом втрати магичної сили, а його

відростання – повернення колишньої фізичної міці. Обидва герої – біблійний і Шевчуковий – мстяться кривдникам у подібний спосіб: Самсон руйнує будинок із філістимлянами, які зібралися на жертвоприношення й розваги, а Іван – церкву з односельцями, які завдали йому кривд.

Висновки і пропозиції. Отже, оповідання Вал. Шевчука – не лише свідчення збагачення української літератури світовими сюжетами, а й успішної перевірки біблійного міфологічного сюжету на загальнолюдське звучання в певному національному контексті. Книга суддів була написана в період, коли єврейський народ знаходився

в залежному становищі від сусідів і змушений був вести визвольну війну під проводом суддів. Тому загибель Самсона, передвісника й символу Христа, у традиційній теологічній доктрині розглядається не як самогубство, а як жертвна смерть за свій народ. На відміну від біблійного міфу, у творі Вал. Шевчука боротьба і смерть героя – символ змагання людини за саму себе, за право жити, за власні гідність і честь. До того ж, у творі Вал. Шевчука, що писався на початку 1970-х рр., символічно закодовані і колізії авто-рогового часу. Відтак – перед реципієнтом алегорія понадчасової боротьби добра і зла.

Список літератури:

1. Адамчук Н. Традиційна міфологія як основа художньої концепції Валерія Шевчука: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Н. Адамчук. – К., 2008. – 19 с. – Режим доступу: <http://iocvita.com.ua/doc/7301/index.html>
2. Мартинюк Н. Доля людини, знищеної юрбою. Новела Валерія Шевчука «Самсон» / Н. Мартинюк // Вивчаємо українську мову та літературу: наук.-метод. журнал. – 2011. – № 20. – С. 69–74.
3. Мовчан. Р. Валерій Шевчук, якого я знаю і, мабуть, не знаю зовсім... / Р. Мовчан // Українська мова та література. – 1999. – 31(143). – С. 12–19.
4. Шевчук В. Самсон: оповід. / В. Шевчук // Живиця: хрестоматія української літератури ХХ ст.: у 2-х кн. – Кн. 2 / за ред. М. Конончука. – К.: Твім інтер, 1998. – С. 590–613.

Горбач Н.В., Таран А.Д.

Запорожский национальный университет

ТРАДИЦИОННОЕ СЮЖЕТНО-ОБРАЗНОЕ ЗАИМСТВОВАНИЕ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ КОНЦЕПЦИИ РАССКАЗА ВАЛ. ШЕВЧУКА «САМСОН»

Аннотация

В статье исследована специфика авторской рецепции ветхозаветного сюжета о Самсоне в рассказе Вал. Шевчука «Самсон». В центре внимания – притчевое переосмысление писателем канонического текста, частичное заимствование библейской фабулы, изменение ее семантического наполнения, наличие параллелей с современностью. Отмечено, что при внешних и внутренних связях текста рассказа с сюжетным интерпретационным каноном образа Самсона автор осуществил «украинизацию» традиционного сюжетно-образного материала. Такое использование библейского мифологического сюжета является свидетельством его успешной проверки на общечеловеческое звучание в определенном национальном контексте.

Ключевые слова: образ, сюжет, заимствование, интерпретация, библейский сюжетно-образный материал, национальный контекст.

Horbach N.V., Taran A.D.

Zaporizhzhya National University

THE TRADITIONAL ADOPTION OF PLOT AND CHARACTERS IN AN ARTISTIC CONCEPTION OF VAL. SHEVCHUK'S STORY «SAMSON»

Summary

The specificity of an author's reception of an Old Testament plot about Samson used in Val. Shevchuk's story «Samson» is analyzed in this article. The focuses of attention are the author's parable interpretation of the canonic text, partial adoption of a biblical plot and modification of its semantic filling, and the presence of parallels with contemporaneity. It's necessary to notice, that although this text is tightly connected with a canonic interpretation of Samson's character on different levels, the author represents the «Ukrainization» of traditional plot-and-characters material. This example of using the biblical mythological plot approves its successful examination of its worldwide sounding in a certain national context.

Keywords: character, plot, adoption, interpretation, biblical, plot-and-characters material, national context.